

К. 5817.
05 (47.74) «1923»=91.79

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І ЛІТЕРАТУРНО - НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК

103(24)

1924

№ 9

ГРУДЕНЬ

1923

Друкарня-літографія
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нете-
ченська
на бер.,
№ 14.

Д. У. Д. № 6006

Зам. № 2708.

З М І С Т

	Стор.
П. Тичина—Харків	1
П. Тичина—Фуга	4
М. Івченко—Наступ	8
Гео Шкурупій—Романси баналі	20
Ол. Донченко—Поезії	21
Ж. Ередіа—Сонети. Перекл. М. Зеров	22
Н. Романович-Ткаченко—Із зеленої книжечки	23
М. Драй-Хмара—Шехерезада	40
В. Мисик—Трави	41
М. Йогансен—Хуга	42
М. Зеров—Скорпіон	42
Д. Бузько—Лісовий звір	43
 М. Яловий—«Перші хоробрі»	 111
Д. Петровський—Повстання Андрія Заливчого	120
В. Чубарь—Проблема «ножиць»	126
 Акад. Д. Багалій—Історія України М. Яворського	 145
Юр Меженко—Театр Михайличенківців	162
М: Johansen.—Латиниця в українській мові	167
 Проф. О. Біленький—Сучасне красне письменство Заходу	 170
В. Коряк—Життя й мистецтво	190
М. Коцюбинський—Листи до Панаса Мирного	193
 М. Любченко—Замість міжнародного огляду	 200
 Хроніка	 209
 Бібліографія	 235
 Книжки, надіслані до редакції	 258
 Показчик змісту за 1923 рік	 260

П. ТИЧИНА

ХАРКІВ

УРИВКИ

I

Харків, Харків, де твоє обличчя?
до кого твій клич?
Угруз ти в глейкє многоріччя,
темний, як ніч.

Угруз ти так: між горбами
тупу на 'днім місці, тупу.
І раптом прорвався мостами—
і вже ти в степу!

І вже тебе вітер і віте'!
Розгони, одгони і гон!..
Ех! чор'тового сина,
отут уже ти невгомонний.

Отут уже (як тільки світ блисне)—
та куди той центра крик!—
гудеш, гудеш шей акордом приснеш—
аж поки прийде робітник.

Гудеш, 'деш... а як одгаснеш,
то довго ще, довго одгон...
І здається: десь 'там 'Донбасний
тобі відповідає в тон.

Відповідають з туману заріччя:
сокири і пилки і дзеньк...
Отут твоє, Харків, обличчя,
тут твій центр.

II

Котяться вулиці, вицокує в темі тротуар.
Сніг-мочар. Березневий дощ-мочар.
І тільки вгорі годинник горить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

Котяться вулиці, перебігає провалля трамвай.
Край степовий! Ой та й дикий же край!
І тільки вгорі горить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

Край степовий! Ой да вітер же дикий, рвачкий!
Як ударить—телефонні струни рве, крутить в пучки!
І тільки довго шумить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

Ген ярами злидні і тиф, за кущами кущі...
Хто це під вітриною божевільно скіглить на дощі?
Обов'язок вісить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

Над твоєю весною такий іще вітер да тьма!
Тут проскочиш—виходу нема.
Там станеш—мов справді в столиці:
дах над дахом аґується, котяться вулиці...

Котяться вулиці, вицокує в темі тротуар.
Сніг-мочар. Березневий дощ-мочар.
І тільки вгорі годинник горить над тобою,
над твоєю, над нашою головою.

III

Мадонни, Ундіни, Гудруни,
Ізольди мої злотокоші,
любив я вас тисячу тисяч,
а жінки не знаю ще й досі.

Стрічав я вас тисячу тисяч
і все ж не знаходив по спаю.
В еротику кличуть поети,
а я її знаю й не знаю.

А я її чую й трівожусь:
здоровим зостатися, здоровим!
Ось-ось молоде на піддачу,
От-от вдолотнім, переновим!

Як бризне ласкавість, як бризне,
як крикне, як крикне про жінку—
я довго стою непритомний
в болючім замкнутім завінку.

Тоді я іду в товариства,
на площі, в театри, газету,—
шукаю не мрійного типу,
а друзів, горіння, конкрету.

Тоді я іду в товариства,
й на праці стрічаю там юнку.
Вона мені каже «товариш».
І серце торкне переструнк.
Серце говорить: сеструнк!

IV

Осінь з рухів, сонце з маси,
лист із золотону.
Вітер проситься на руки,—
звідти, ззакордону.

Осінь з рухів, сонце з маси,
тум-туман підкрався:
«не співай-співай, поете,
бо ти вже продався.

Не співай-співай, поете,
бо хто зна в чім сила?—
щоб буває твоя пісня
нас не воскресила.

Щоб буває твоя пісня
не стала між нами.
Лучче кулями влучай нас,
а не голосами.

Лучче кулями влучай нас,
та частіш, частіще!
Ой, якби ти там побачив,
що в нас за гноїще!

Я вже й сам туди не хочу,
тут близ тебе стану...»
Осінь з рухів, сонце з маси,
лист із золотану.

ФУГА

Прохожу кладовищем.
Ще літо за повним столом,
ще день з відкритим коміром,
а щось в природі схлипує.

Колихайтесь, тераси дерев,—
сьогодня такий на вас біль!..

вітер вітер ві
терзає дуба кле
на хмарах хмуре сон
це знов осінній ві

Ще літо за повним столом.

А в листі вже жовч.

Жовтіє.

Спать.

То тут, то там—

по всьому кладовищу.

Прекрасний сон! Терасами сон!

Лиш де в нім зміст? Мета яка?

Кому там? звідки сниться?

(А-й! Ає!)

Чи може мертвим скрізь лиш мариться?—
і кров?

і боротьба?

Хоч раз почути б твою мову,
якою вірить потойбіч!

О ні, потойбіч не всвітає.

Лиш відгук. іноді.. Неясний... долітає—
а—є... а—є...

вітер кликне кла
наклони дуба кле
на хмарах хмуре сон
це знов осінній ві

Дугами горби лягли.
Опукляться могили як поросята,
а над ними
хрести.
В подертих сорочках, в робочих блузах,
не виспавшись, біжать і падають,
і в листі заплутуються як у гудках заводу.
А вслід їм
чорні пам'ятники дзеркально очять призириливий сміх:
«ще й тут ви заведіться!»

— Так так, ще й тут!
Ми з під ярма, з тюрми!
Визвольний вітер з на—
ми—

Прислухаюсь:
голос, що вкруг росте,
в собі я ношу.
Живе—давно розпалось на клітини,
клітина—в землю, в зелень, шум.
І той протест, і той огонь, що був у них—
тепер він зелень, шум...

Шуми, шуми, рясне верхівля,
епохо наша вітряна!
Проходь з старого кладовища,
мелодіє моя.

Де не піду—півкруг.
Де не стану—овал.
Пругами хмари оспінілись.
Колесом лист по дорозь-
-і весь парус блакитний
душу мою круглу
на веслах у безконечність—
—мелодіє моя—
Чого ж *ти*, серце? Плачеш тлі?

Негодні ми світу,
Негодні навіть частки світу вмістити в собі.

р

(вітер ві)

Чи так же, любе? Інтуїцій ріка
і радіо-ток, мов безумна рука—
роздверять космос! І не буде замка.

рр

(вітер кликне кла)

Чи так же, серце?

Так так, зникнуть злидні й злед.
Стихне націй шум,
і межі запланет розсунуться,
і ми свій круг повторимо
у вічнім рості
до безкінечности!..
І все ж незавжди буде ясно:
зелень... шум...

— Неясно, а правда неясно?—
ця кров, і старого розгром...
Дряхліючий голос з могили
доніс мені вітер струмком.

Неясно, а правда неясно?—
і бачу вже другий встає:
збудило мене твоє серце,
чулеє серце твоє.

Ой, брате, гукни кладовище!
Дивись яка чорна масть!
Ударимо в схід ми з тобою
і захід нам руку подасть.

А там вже й діди на підмогу,
поміщиків сила, катів...
Ото пожили б ми іще раз,
як би оце ти нас повів.

Дивлюсь—там знов і знов примари...
З горбка униз лечу, біжу!
А проти мене сонце в'яле,
і вітер стружки вструж і струж...

І вітер стружки і підстружки
у в очі, в душу, в груди, в рот...
Куди женеш ти, божевільний?
Стій! Чорт!

Прислухаюсь:
голос, що вкруг росте,
в собі я ношу.
Живе—давно распалось на клітини,
клітина—в землю, в зелень, шум.
І той протест, і той огонь, що був у них—
тепер він зелень, шум.

Шуми, шуми, рясне верхівля,
епохо наша вітряна!
Проходь з старого кладовища,
мелодіє моя.

Хмари оспійнились. Вигнулись горби.
А хто кого відсвічує—не знаю, не знаю.
Лиш все те шумить і говорить,
гойдає зелень недоношену і золото і кров,
кро'...
А в шумі тім,
як арфи перебір в оркестрі—
осики тремотінь.
А в шумі тім у прісвіт десь—
берези хвартушок.
І несподівано
птичка...
І все те гойдає шумить і говорить.

М. ІВЧЕНКО

НАСТУП

В ту ніч чомусь надміру було тоскно.

Хтось колов серце старою, заржавілою швайкою. Чому це сталося—я не знав. І не знав, що робити.

Віддався чуттю, що цілком опанувало мною, й лежав, встромивши очі у верхів'я сосен.

Вгорі на тоненьких цівочках хтось цідив довгу тяжку мелодію, крізь просвіти визирало темне засмалене димом небо. В ньому десь на самому дні кружляли зорі.

Осторонь в глибині лісу жевріла ватра. Тіні від неї доскакували до мене. Инколи відтіля долітали тихі голоси, стриманий сміх. Хвилинами хтось ляскав в долоні, гріючись коло ватри.

Несподівано почувся шелест. Хтось напевне йшов сюди, ледве крадучись, обережно переступаючи в сухому листі. Один раз голосно тріснула гілка. Кроки затихли.

Я підвівся. В тінях дерев наближалась якась постать.

Я кашлянув.

Постать раптом підскочила, притиснулась до дерева й застигла.

Я мимоволі вхопився за браунінга.

— Хто там?

Вгорі в ту саму хвилю голосно процідило в цівку:

— Т-ш:

— Хто там, я питаю?

Тоді постать одійшла від дерева й сміливо пішла до мене.

— Корнійку, це ти?

— Я. Хто питає?

— А ти не взнав? Це я. Ну тебе!

— Мара! Марочка! Як ти сюди забилась?

— Ху! Дай перепочити.

Мара сіла. Розпустила свою довгу чорну хустку.

Радісно дивилась на мене й з полегкістю зітхала. Вона обдивилась і заспокоїлась—наче хтіла сказати: нічого собі!

— Ну, Марочко, яким тебе вітром занесло?

— Я так заморилась. Дай перепочити.

— А все ж таки, як ти сюди попала?

— Я сама не знаю. Я все йшла й думала, що я в таборі білих.

— Дивно.

— Розумієш, у нас зараз самі непевні звістки—фронт перемішався.

— В кого ж ти дізналась, що я отут саме?

— Просто навмання.

— Ще більш дивно.

Великі темні очі Мари горіли радісним захопленням.

— Так оце тут! ... На бівуаках!

— Зараз спочиваємо.

— У нас теж що-хвилини риск,—сумно додала Мара.

— Ти стомилась, Марочко?

— Хто зна. Але не в тім зараз річ. Слухай, Корнію, тут зараз нікого нема?

— Як саме?

— Ніхто не почує?

— Я думаю.

— Я прийшла від ЦК. Ти мусиш цю ніч або над ранок з'явитись туди й передати про все, що діється. Завтра з двох боків треба починати наступ.

— А коли не витримаєм?

— Все одно. Далі чекати не можна. Треба увесь час ганяти білих, щоб вони тут не зміцніли. Ну, словом, над ранок ти мусиш бути в ЦК.

Я хитнув головою в ознаку згоди.

Мара чомусь озирнулась навкруги. Далі замріяно пірнула в глибіню верховин і застигла.

— Ну, і ще, я чуть не забула. Віра теж хотіла тебе бачити. Вона щось має сказати.

— Ти була в неї?

— Була.

— Петро й досі там?

— Там. Він щось пише.

— А лялька?

— Вона зовсім здорова.

Маракілька хвилин посиділа. Потім поволи підвелась і пішла. За кілька кроків вона обернулась, наче хотіла щось сказати.

— Що, Марочко?

— Нічого. Це я так, попрощатись.

І зникла в тінях стовбурів.

Я знову ліг на спину й дивився в небо. Але почував, що спокій остаточно втратив.

Новий рій думок знову напосів мене і я вже не міг так легко до всього ставитись, як до того, перебуваючи в армії.

Я знаю, що у Віри сталась якась зміна. Чому, властиво, вона знову кличе мене, коли ми так далеко розійшлись за останній час.

Петро.

Петро зараз на конспіративній дачі разом з Вірою. Він хворий, пише якісь новелі в оточенні уваги, а, може, й кохання. Кохання моєї дружини.

А лялька? Що вона?

І я сам, одірваний від цього, почуваю незвичайну легкість у всьому житті.

— Але про це я просто не хочу думати.

І знову Мара... Мара певне хтіла щось сказати. Якусь болісну звістку принесла й сховала у власних грудях.

І знову й знову. Старий татусь, професор університету, шановний академик, що відцурався від мене: я ж що-дня посилаю йому гостинців важкими набоями. Що він зараз думає?

«...Пролетаріят мусить в шаленій боротьбі все перемогти й створити новий світ».

І ще більше. Я зовсім не хочу, щоб моя дружина з моєю лялькою відходила від мене во ім'я пролетарського життя.

Але об тім...

Все це пізніше.

А зараз просто важко в голові. І я не хочу ні про що думати.

Лише слухати, як тихо щидить в щівку нічний вітер на верхівях, і злитися з ним в струменях прохолоди.

Небо ясніло. Поодинокі зорі ледве блимали. Звідкись тягло туманом і прохолодою. Але всюди стояла глибока тиша.

Ми сиділи в штабі й міркували. Думка вдарити на білих з двох протилежних боків і захопити їх в мішок—прекрасна думка. Але, по всьому, на тім боці наші сили невеликі. Ми теж не в силах стримати наступу. Може статися прорив.

З усього виходить,—треба обов'язково підняти повстання в самому Києві.

Легко, в одязі селянина, що простує на базар з кошиком в руках, я йшов до міста.

В місті було порожньо й тихо, як в часи облоги. Де-не-де на широких вулицях дрімали вартові коло кулеметів та броневіків. Дрімали, схилившись на багнети.

Кроки мої голосно одбивались на пішоході. Чуло шелестіли явори.

Я йшов спокійно й певно. Наче по якійсь важливій справі, але своїй особистій, далекій від усього.

В одному місці високий кубанець зиркнув на мене підозріло, прокашлявся.

— Куди ти?

— На базар.

Вартовий щось повагався, далі позіхнув і заспокоївся. Я з полегкістю зітхнув і пішов далі.

За півгодини я вже був на Лук'янівці.

Тихо пройшов в глибину саду по дощатому пішоходові.

Чомусь довго не обзивались на мій стук.

Зрештою двері сміливо одчинилися.

— Василю? це ти?—поспитав я здивовано.

Василь—білобрисий, завжди кволий і сонний. Але в революційній роботі надзвичайно лютий.

Він кисло посміхався.

— Який тебе дідько заніс сюди?—питаю далі.

— Ну, йди швидче.

Плутались по східцях, в коридорах. Нарешті попали в простору кімнату. Ще була сірява на дворі. Крізь шкляні двері з балкону падали ніжні, багряно-світлі перламутри осіннього листу.

В кутку стояв рояль. Було тихо й затишно. І зразу ж хотілось перенестись кудись далеко, до спокою, в самотній хуторянській будинок.

— Ото бісові діти—якими буржуями тут живуть!

Василь кисло посміхався. Мов не в тому справа.

За дверима хтось чітко стукав жіночими каблуками.

— Ну, що ти робиш тут?

— Я складаю чергове число газети.

— Як саме? Де ж ви маєте друкувати?

— В друкарні?

— В якій?

— В самій звичайнісінькій. На Караваївській.

— Нічого не розумію.

— Що ж тут дивного? Через два дні напевне місто буде в наших руках.

— Ти в цьому певний?

— Як в тому, що ми з тобою тут сидимо.

— Ти, очевидно, не був на фронті.

— Звідси видніше.

Він, не бажаючи далі розмовляти на цю тему, поспитав:

— Матеріал є до газети?

— Я обіцяв дати.

Опівдні зійшлась більшість ЦК. Пили чай, жваво розмовляли й сміялись.

— Ні, ви знаєте, Василь уже присвятив статтю в газеті визволенню міста. «Революційним натиском дужої червоної армії місто знову в наших руках. Пригноблений люд радісно зустрічає наші славні війська».—Ха ха ха...

— Василю, а куди ти будеш ховати матеріал, як будеш тікати?

— Нічого. Товаришка Юля під сукню.

Юля, молода дівчина, густо почервоніла, але нічого не сказала.

Після чого хутко розпочали засідання.

Було вирішено підняти повстання спочатку в двох місцях:

В Арсеналі на Печерську й на заводі Грете́ра.

Було ще два пункти, але їх залишали на самий рішучий мент. Це залізничні майстерні й Поділ. Вони мусили несподівано встрияти й вдарити на білих. Одночасно наші військові частини—одна на Ірпеню, друга в Броварських лісах—мусили розпочати наступ.

Мені було доручено звязатись з арсеналом, а пізніше перекинутись до Броварів і підняти там настрій. До Ірпеня замість мене посилали другого.

Настрій у всіх був бадьорий і рішучий.

Пізніше прийшла Мара. Вона непомітно, з німим захопленням стежила за розмовою.

Коли скінчилось засідання, Мара підійшла до мене.

— Слухай, Корнію, ти ж не забудеш зайти до Віри?

— Звичайно. Чого це так турбує тебе?

— Я так. Думала, що забудеш.

Вона помовчала трохи.

— Ти зараз ідеш, Корнію?—поспитала далі.

— Тільки переодягнусь.

— Я б хотіла, знаєш...

— Що таке?

— Я б хотіла з тобою.

— Куди? До Віри?

— Ні, ні! Прямо до війська.

— Чого?

— Так. Я б хотіла зовсім туди.

— Мара?!

— Ну, не треба, не треба.

Вона махнула рукою. Дві великих сльози загорілись на віях.

— Не треба, не треба.

— Вона раптом одійшла до гуртка, що щось жваво обговорював.

— Мара! Мара!

Але Мара но обзивалась.

Через півгодини, одягнений в новий цивільний костюм, з портфелем в руках я йшов по Некрасовській. Звідти ріжними проулками пробірався до Володимирської.

На розі Фундукліївської гурт офіцерів спинив мене.

— Ваші документи?

Я виймаю посвідчення директора цукрового заводу.

Я цілком спокійний, то нічого, що рік народження далеко не відповідає моїм прикметам.

Офіцір байдуже перебірає сірі сторінки.

— Не понімаю, что у вас за порядкі?

— В чом дело?

— Ми билі ради, что ізбавілись от всяких просмотров совдепских. А теперь снова.

— Ну, знаєте. Нічого не поделаеш.

— Надоело, прямо невиносімо.

Офіцір приставив руку до кашкета. Ввічливо розскланявся.

— Ви свободни. Извініте.

За кілька кроків я глибоко сміявся від внутрішнього хвилювання.

В арсеналі було сіро, пригнічено.

Поодинокі постаті робітників байдуже снували по двору. Десь дратуючи скіглила трансмісія.

Я поспитав Гордія Пилипенка. Якийсь старий вусатий робітник мовчки показав на куток контори й пішов далі, похмуро похнюпившись у землю.

Коли я привітався, Пилипенко мовчки хитнув головою.

Він все зрозумів. Це був ще юнак, з чистим тонким обличчям, з великими мрійними очима.

Ми пройшли за склеп з рушницями.

— Ось тут—увів мене Гордій в якусь невеличку кімнату.

Перше, що глибоко здивувало, — щирий, завзятий регіт кількох голосів.

Мені хитнули приязно, але сміх не вгавав. Як виявилось, підліток Гришка стіг кілька ударників у білих майже перед самим носом.

Я покликав знайомого партійного Стегнія.

— Ну, що?

— Тут не можна говорити.

— Готові?

— Готові. Готові. Ходімо звідси.

Якимись закапелками, брудними й заплутаними поодинокі ми вийшли з арсеналу.

За яром в невеликій хатині Стегнія ми знову зустрілись

— Ну, товариші, тепер до діла—сказав Стегній.

Я розповів постанову ЦК.

— О, ми про це раніш ще знали.

— Що ж у вас є?

— Заховані гармати, кілька кулеметів, рушниці.

— І тільки?

— Все буде пущено в діло, як треба буде.

— Ми звязались з кількома майстернями—робітники підуть на допомогу.

— Сьогодні їхній генерал сказав:—тут сидіти треба зі складеними чемоданами, як на порохівій бочці.

Настрій у всіх був бадьорий. Жартували, сміялись. Далі Стегній провів мене якоюсь вузьенькою стежкою до Дніпра.

Був він спокійний, стриманий, з повільними, але рішучими рухами.

— Нічого. Це вже остання їхня пісенька, більш не прийдуть.

— Чого так?

— А так. Нізачим. З льохів повипивають оце все вино, горілку.

За цим і прийшли.

— А ви гадаєте, товаришу, що цим і скінчиться?

— Що ж, може ще знайдеться кілька пройдисвітів—ми до всього мусимо звикати. Такий наш шлях.

— А вам не хочеться інколи змінити цього шляху.

— Як так?

— Для себе. Ну, вибрати кращий!

Стегній знизав плечима.

— Який же інший тут шлях? Підлизуватись до начальства, чи що?

— Ні, а так, одійти від боротьби.

— Не думав. Та й куди одійти й що з того буде.

Стегній помовчав.

— Бачте,—говорив він далі—коли оце ми йдемо по цій стежці, по вузькій отакій,—то звертати нікуди. Так і нам:—ми звязані з нашою бідою міцно,—і вихід нам єдиний—боротьба.

Ми підійшли до вузьенької росколини.

— Ось тут наші позиції—тихо сказав Стегній.—Звідси ми будемо смалити прямо на вокзал. Як по вашому?

Вибір був зроблений справді дотепно.

— Ото ж, коли й нас не буде в арсеналі, щоб ви знали: когось з нас ви тут застанете, розуміється, як нас не заберуть. А об тім ви якось довідаєтесь на квартирі.

Ми постояли ще кілька хвилин, обдивились де-які дрібниці й розійшлись.

Віра стояла на балконі й дивилась на Дніпро.

В очах її я підмітив якийсь глибокий смуток і втому.

Лялька бігала по пісчаному майдану й щось щебетала.

Вона першою побачила мене й, радісно лопочучи долонями, побігла назустріч мені.

— Тату! Мій тату!

Обхопила рученятами й міцно стиснула шию.

— Ти вже нікуди не підеш, тату?

— Ні, дитинко.

— І будеш усе з нами!

— А з вами.

— От добре. Я тебе люблю, тату! Он як!

Вона тулила свої червоні щічки до мене й щось лопотіла долі.

Віра певне замішалась зразу, але далі йшла назустріч спокійно.

— Як ти дістався сюди?—тихо поспитала.

— Крізь фронт. Переодягся й прийшов.

— Ой, коли це все скінчиться.

— Що ти мала мені сказати?

— Ах, ти об тім. Ну, давай краще вийдем звідси.

Вона одяглася в сіре волохате пальто.

Ми пройшли низом по-над Дніпром. Руді похмурі хвилі сердито гукали на беріг. Десь манячив вартовий човен.

— Скоро звідти будемо посилати гостинці,—сказав я, вказуючи на той беріг.

— І ти знову будеш там?

— Як доведеться.

— А ми? Як же ми? Сидіти в льохах?! Ховатись?!

Я здвигнув плечима.

— Ти об тім і не думав.

— Я не розумію тебе, Віро.

— Ти не хочеш про мене подбати. А як же лялька? Невже тобі байдуже?

— Я гадаю, в тебе є кому подбати за тим.

— Ні, я так далі не можу. Слухай, не можу. Це вище за мої сили.

— Я тут не винен.

— Я знаю, ти будеш тепер мститись.

— Я нічого не хочу думати об тім.

— Ну, слухай сюди. З Петром ми порвали. І коли хочеш знати, то й не сходились. Я просто хотіла допомогти йому в його самотності. Я думала, так йому легше буде. Так він зможе краще творити.

— Задля цього ти не спинилась, щоб розбити власну родину?

— Ти просто не зрозумів мене.

— Ну, добре. Що ти хочеш?

— Я просто хочу звідси тікати.

— Як?

— Як можна скорше.

— Чому?

— Нас уже кілька часу переслідують. Ще й учора я бачила двох підозрілих. Вони зазирали сюди, оглядали. Я ні краплі не вагаюся, що це шпики.

— Як же ви порішили?

— Петро сьогодні виходить на друге помешкання. Я ж не знаю, що мені робити.

— Ти знаєш, завтра починається облога міста.

— Я ж тоді не встигну переїхати.

— Треба поки що до знайомих.

— Ах, що ж це таке?! Невже ніяк не можна допомогти?

— Ти знавш, яку на мене відповідальну роботу покладено.

— Ну, тоді що ж мені робити? На перехрестя, на Хрещатик?! Во ім'я загального щастя, ти зовсім байдужий до близьких.

— Ах, це зовсім не те.

— Ну, тоді, як знай! Коли завтра ти не прийдеш, — я піду до білих просто на продаж.

Я нічого не відповів.

Ми повертались додому. Лялька вискочила з будинку заплакана. Вона з докором накинулася на мене, що покинув її.

До вечора я був в цілковитому її розпорядженню.

Вона затигла мене у свій куточок. Росклала свої цяцьки й втішним голосом сокотіла. Вкладала спати своїх кукол, готувала їм страву, кудись далеко від'їздила.

Пізніше на руках і заснула.

Дрімаючи увесь час шепотіла:

— Мій тато. Мій. Мій тато.

В ту пору я думав:

Які сили можуть розірвати, розбити цю власність.

Увечері з арсеналу кілька разів бахнули. У місті почалась тривога. Їздили верхові, тріщали мотоциклети. Десь залопотів кулемет.

Я пробірався по вузеньких вуличках до ЦК.

Там йшла жвава робота. В одній кімнаті обговорювали план загального наступу. В другій наспіх складали прокламації. Василь, впірнувши в матеріял, складав газету.

— Слухай, ти байдаки б'єш? — спитав він мене.

— Я цілий день ходив по справі.

— Але зараз ти нічого не робиш.

З цим я мусив погодитись.

— В такому разі допоможи мені.

Він кинув кілька жмутків паперу до газети.

Читати чужу думку — ставити банки на власну голову. На тому спочиваєш.

Через годину мене покликали до залі. Молоденький наш поет мусив зачитати свої революційні вірші.

Поет червонів, ніяковів. Але коли почав читати, хутко оволодів собою.

Вірші були прості по формі, трохи наївні, але все ж соковиті, пронизані свіжістю образів і настроїв.

Не знаю, чому, — чи від віршів, чи так просто, — але мені хотілось віддатись власним переживанням.

Було вже пізно. Я вийшов на веранду.

В освітленні міста сивіли дерева в саду, десь трівожно билось велике скам'яніле серце осередку. Але сюди доходили лише поодинокі обірвані згуки.

В кімнаті хтось тихо награвав журливу мелодію.

Я думав в ту пору про той заплутаний клубок, що скупчився в моєму серці.

Я знав, що в мене нема загартованости робітника, нема тієї бадьорости, спайки з масою.

Але що ж поробиш?

Лише з тією групою мені по дорозі, яка найбільш революційна, яка найкраще організована.

Це так. В цьому глибоко переконаний.

Але ж...

Небо було прозоро-холодною безоднею, і в ньому падали зорі, так глибоко й хутко, що серце холонуло від жаху.

Я думав ще далі, як я розплутаю власний вузол. Я завтра мушу бути по той бік Дніпра з червоними частинами. Раніш я мушу побувати у робітників і в ту ж пору якось улаштувати власну родину.

Але то нічого.

І завтра ж я мушу палити по місту, по ворогові, по мирному мешканцю, в тому числі по моїх кривних, по моїй маленькій ляльці.

Вона ж буде з переляканими очима ховатись десь у льоху. Може день-другий. Може цілий тиждень, місяць.

А з холодної синяви неба вирізувались чіткі, вичищені порохнею слова:

«Коли хочеш іти за мною — zostав своїх батька й матір, дружину й іди слідом за мною».

Чому забули записати ці слова до «Комуністичного Маніфесту».

Хтось тихо підійшов до мене — лише половиці рипнули.

Я обернувся.

— Маро, це ти?

Вона пригрозила пальцем.

— Ти ще не спиш?

— Я тільки на хвилину до тебе.

— Що ти хочеш сказати?

— Я завтра з тобою йду.

— Куди?

— У військо.

— Я знову не розумію тебе.

— Ну, слухай. Це ж неможливо. Люди там справді б'ються за своє право. Ми ж тут складаємо якісь плани, проекти, співаємо, граємо на роялі. Це рішуче неможливо.

— А як ЦК на це дивиться?

— Мені байдуже.

- Тоді я не знаю.
- Ти боїшся.
- Ні, але це порушення дисципліни.
- Мені начхать на все. Я хочу й піду.
- Я вагався.
- Тоді знаєш що, зроби для мене одну справу.
- Що саме?
- У тебе є знайомі у місті?
- Ну.
- Улаштуй там Віру з лялькою.
- А ти?
- Я завтра страшенно занятий.
- Мара певне вагалась.
- Ти хочеш просто так одв'язатись од мене.
- Ні. Я серйозно кажу.
- Ну, добре.

Мара рішуче хитнула головою.

Ми умовились зійтись назавтра коло помешкання Віри.

В ту пору ніч розірвалась на дві великих поли. Починалась нова доба, без міри далека від того, що було.

Ранок був густий, туманний. На Печерську лунко стогнали гармати. Хтось умивався й прискав на всі боки холодними краплинами.

Десять глухо дзвонили.

Я наспіх одягся й поспішав до Віри.

Чим далі, починалась якась шалена метушня. Били, тютюкали зо всіх кінців міста. Напружено булькотів вокзал. Десять кричали паровики, глухо стогнали панцерники.

В небі розпластались три великих шуліки.

Я наближався до Печерська. В одному місці було розсіпано цеп.

Я обігнув кілька кварталів. В них було зовсім тихо.

Крізь проламану дірку в паркані я увійшов у двір, де жила Віра.

І раптом щось несповідане.

Із-за рогу—я бачу, повертає Мара до двору.

Віра коло купки дерев в гурті офіцерів. Офіцери стурбовано смокчуть цигарки. До Віри притулилась злякано лялька. Лялька в червоній шубці, в білій шапочці.

Перша думка, що прийшла в голову—безглузда думка: Віра пішла доброхить.

Але занадто урочистий вигляд у всіх.

І раптом лялька вгледіла мене. Зальопала в долоні, проясніла:

— Тато! Мій тато! Мій тато!

І побігла назустріч мені.

Хтось з офіцерів лагідно затримав її й поніс назад.
Мара заховалася за ріг.

Віра прижмурила очі—байдуже дивиться навкруги.

Я бачу:—гурт офіцерів повернувся у мій бік.

Я одійшов оддаль, заховався за парканом.

В ту пору увесь гурт рушив.

Лише лялька кричала:

— Тато! Мій тато!

Тоді я бачу!—Мара виривається з-за рогу й біжить за гуртом.

Я поволі спускаюсь униз.

Щось жагуче мені смалить у груди й хочеться взяти у руки якусь важку річ.

А в голові сверблять якісь клоччя.

«Мій тато! Мій тато!.. В Червоній революції»...

Я прибіг до робітників. Вони вже завзято працювали.

— Товариші! Треба спалити місто, розбити, змішати його зі сміттям.

Вони мовчки палили цигарки й били з гармат.

Один лише з них спокійно, з ледве помітною посмішкою поглянув на мене, проте нічого не сказав.

Я постояв ще кілька хвилин, залишив розпорядження ЦК й побіг далі.

За річкою лише ладнались до бою.

Я кричав на всіх, підганяв.

Коло однієї гармати сам став і з якоюсь несподіваною для себе насолодою пускав набій за набоєм.

Инколи я відривався од роботи, йшов до потоку й там з довгими передишками пив холодну воду.

Відтак знову повертався до роботи.

Инколи розривались вогні й серед них блискавицею перескакувала думка:

— Тату! Мій тату!

Я ж холодно відповідав.

— Нічого твого нема. Це дурниці!

І посилав набій за набоєм.

28/V 1923 р.

Лубні.

РОМАНСИ БАНАЛІ

ВОХКІСТЬ ВУСТ

Бетонного міста тіні,
камінь, залізо, брук...
Заплутався в золотому павутинні
місяця блискучий жук.

Такий гарний, такий хороший вечір,
що навіть маревом здається все!..
Моїх мрій табун суперечок
в стійлах натхненних очей.

І наші постаті білі
стискаються в м'яких торканнях,
буфи епонжу в обіймах,
в ситцевім морі тану...

Гучний вібруючий дзвін
наші тіла нагадують,
дзвін, що лунає в країну
ласк мінливих райдуг.

Хіба рукою обіймеш тебе,
хіба почуття висловиш!..
Серце в літаври б'є
і подихом наче тишу ловиш.

І коли чорна тінь зненацька,
у світле озеро площі вирине,
засоромлено відхитнешся, як біла акація
під поцілунком п'яного вітру.

І потім знову вітрешся воском
у паркет грудей моїх...
Твою запашну й теплу постать
я боюсь у захопленні задушить.

Ах, яка ніжна, ніжна,
подихом не сказать...
Твоїх рухів гарячу ніжність
тільки вечору такому цілувать.

Вже зовсім мало таких разів,
бо час летить скаженим льотом,
я спіймаю метелика вуст твоїх
своїм шукаючим ротом.

Напівзаплющені очі,
коли вохкість вуст п'ю...
Волосся роскуйовджене клоччя
пахне буйною пусткою.

Тільки ноги й тіло,
наче хтось вином налляв...
Над нами стоїть будинок химерним Вієм
і тумби вихиляються гномами.

І зашморг теплих рук
такої маленької дівчинки,
і тіла тягар несучи,
занесу з собою у вічність.

А все золотим потоком лякає,
місто наче тане в зеленій рясці,
і я сам собі нагадую втопленика,
що захлинається хвилиною ласк...

ОЛЕСЬ ДОНЧЕНКО

* * *

Галопом розбіглися вулиці
Увечері в десять годин,
І щільно пушинками тулиться
До місяця зляканий дим.

Повія непевними кроками
Виходить з денної нори...
Завод з димарями високими
Нічний виколисує крик.

Опівночі зойки повісяться
На розі задимлених брів—
І пнуться старанно до місяця
Голками верхи димарів...

Ж. М. ЕРЕДІА

СОНЕТИ

1. КОНКВІСТАДОРИ

Мов зграю сторожких над падлом шуляків,
Яким докучили біда і безнадія,
З Палоса тихого так поривала мрія
Неситих сміливих і хижих моряків.

Іх вабили скарби далеких берегів,
Де щире золото в підземних жилах спіє,
І під пасатами їх щогли віковії
Хилились наперед, до західних світів.

В чеканні славних діл і вчинків героїчних,
Фосфорно-осяйна блакить морів тропічних
Злотистим маревом вінчала їхні сні;

Або схилившись над хвилі неозорі,
Із білих каравел дивилися вони,
Як від незнаних вод незнані сходять зорі.

2. ПРИСВЯТНИЙ НАПИС

Мій дар Аресові, Незгоді і Війні.
О друже добрий мій, допоможи старому
Цей меч пощерблений, недобиток шолому
І щит, мій вірний щит, повісить на стіні.

Додай до них і лук. Ти не повіриш—ні!—
Що я коноплею по дереву твердому
Його обмотував (він не дававсь нікому)
І руки накладав на тетиву міцні.

А от і сагайдак. Летючої дзвінкої,
Дарма стрілецької ти в нім шукаєш зброї—
Моїх досвідчених і прудкокрилих стріл.

Я їх не змарнував. На жертву нашій волі
Я чесно їх оддав. У купах перських тіл
Зосталися вони на Маратонським полі.

Переклав М. Зеров.